

8862

శ్రీ రస్తు.

శ్రీకృష్ణ భారతము.

భావార్థ దీపిక.

ఆదిపర్వము - పృథమశ్వాసము.

శ్రీకృష్ణుడు భారతమునకు బ్రధానుఁ డగుటంజేసి శ్రీకృష్ణ భారత మనియు, వ్యాసభగవానునికి శ్రీకృష్ణుఁడని పేరుగలదు. అతఁడు రచించినదగుటంజేసి శ్రీకృష్ణభారత మనియు, శ్రీపాదకృష్ణ కృతంబగుటంజేసి శ్రీకృష్ణభారత మనియు, దీనిపేరు సార్థకమగు చున్నది. భారతమనఁగా బర్హవైనది. ఆదికాలమున దేవతలు నాలుగు వేదములను దాసులో నొకప్పక్కను భారతము మఱియొక్కప్రక్కను బెట్టి తూఁపఁగా భారతముగలప్పక్క భార మెక్కువగుటంజేసి లేవ కుండె ననియు నద్దాన దానికి భారత మని పేరు వచ్చిన దనియుం జెప్పుదురు.

“శ్లో॥ నారాయణం సమస్కృత్య సరం వైవ సరోత్తమమ్ |

దేవీసరస్వతీం వైవ తతో జయ ముదీరయేత్ ||”

ఇది భిన్న దేశప్రతులందు “దేవీసరస్వతీం వ్యాసః” అనియు, “దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం” అనియు, “దేవీసరస్వతీం వైవ” అనియు, “దేవీం సరస్వతీంవ్యాప్తః” అనియు, బాత భేదములం బొందియున్నది. “ఉదీరయేత్” ఉచ్చారయేత్ జన ఇతి శ్లేషః, “ఈరక్షే పే” అనుట నలన నుత్సూర్వక మైనయీరధాతువున కుచ్చరింపఁ దగినదని యర్థము. కావున వివి వ్యాసకృతము కాదనియు, సాత్వికైశం ఫాయ్య స్థులలో శైశ్లోమియో యునియ్యు, నిర్ణయింపవలసియ్యున్నది.

“శ్లో॥ మన్వాది భారతం కేచి దాస్తికాది తథాపరే
తథోపరిచరా దన్యే విప్రా స్సమ్య గధీయిరే॥”

ఇది యెవ్వరు చెప్పినదైన నిందుఁ గొంతసత్యము గానవచ్చెడిని మహాభారతమున వారువారు కొంతకొంత చేర్చినట్లు నిశ్చయము. మొదట సూతశాసకాదులయు, జనమే జయవైశంపాయనులయు సంవాదాదికము, వ్యాసస్తుతి లోనగుసంశములవలన నాయాభాగములు సౌతివైశంపాయనకృతము లని చెప్పవచ్చును. ఆలోచింపఁగా నుపరిచరవసుచరితము మొదలుకొని వ్యాసకృతభారత మనియు, అందుఁ దనజన్మాదికము ప్రథమపురుషములోఁ జెప్పె ననియు, చెప్పట సమంజసము. వ్యాసుఁడు రచించిన 60 లక్షల భారతములో నొక లక్ష మాత్రమే భూలోకమునకుఁ బ్రసాదించె ననియు, అవి యిప్పుడు పైనఁజెప్పిన చొప్పున సపాదలక్షమై సార్థలక్ష మైనదనియుం జెప్పవచ్చును. సంగ్రహాధ్యాయపర్వంబునంబట్టి సరియైనలెక్క చేసికొనవచ్చునో యన నదియు ఒహుమార్గంబులం బొందియున్నది.

“శ్లో॥ ఇదం శతసహస్రాఖ్యం శ్లోకానాం పాణ్యకర్మణామ్।
ఉపాఖ్యానై స్సహజ్జేయం శ్రావ్యం భారత ముత్తమమ్।
చతుర్వింశతిసాహస్రం చక్రే భారతసంహితామ్।
ఉపాఖ్యానై స్త్విదై తావ ద్భారతం ప్రోచ్యతేబుధైః।
తతోధ్యర్థశతం భూయ స్సంక్షేపం కృతవాన్ ఋషిః॥”

వ్యాసకృతభారత ముపాఖ్యానములతో 100 వేలనియు, ఉపాఖ్యానములు లేక 24 వేలనియు, పీఠికవలెనున్న యనుకృమణి కాపర్వమునుపేరితో 150 శ్లోకము లనియుఁ దేలుచున్నది. ఇందు 8800 శ్లోకములు సుదృఢగ్రథితములు. అనఁగా భేదించుటకు నశక్యములై వ్యాసఘట్టము లని పేరుపొందినవి కలవు. మఱియు నిప్పుడు ముద్రితములై యున్న భిన్న దేశప్రతులందుఁ బెక్కులు పాఠ భేదములు, వ్యత్యయవినిమిషములు పడి మిక్కిలి దుర్జ్జేయములై యున్నవి.

మణియు నిందు “జయ ముదీరయేత్” అనుచోట “జయ” మనుసంక్షేపం. సంగ్రహాధ్యాయపర్వమునకు మాత్రమే యనియు, సర్వ భారతమునకుఁ గాదనియు గొందఱు పలుకుచున్నారు. అది తప్పు. స్వర్గారోహణపర్వములో “జయోనా మేతిహసోయమ్” అనియున్నది. కావున సర్వభారతమునకు “జయ” సంక్షేపకలదు.

1 వ పుట 1వ పర్వము:— “శ్రీయున్ దేవియు వాక్కునై” ఇందు సృష్టిస్థితిలయములక్రిమము పాటింపఁ బడలేదు. కాళిదాసుఁడు “ప్రళయస్థితివర్గాణా మేకః కారణతాం గతః” అని పరున నతిక్రిమించెను. నన్నయ తనభారతాదిని “శ్రీవాణీగిరిజాః” అని క్రమము నతిక్రిమించియే వ్రాసెను. సృష్టిస్థితిలయములు చేయువారు బ్రహ్మ విష్ణుమహేశ్వరులు మూపు రని నన్నయ పద్యము. ఇందు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరనామములు గలవాఁ డొక్కఁడే యనివర్ణితము. అప్పుడు పైక్రిమముతో నవసర మక్కఱయే లేదు. దేవి = పార్వతి; అనిమహా కవులప్రయోగములు పెక్కులు కలవు. ప్రకృతి = సృష్టిస్థితిలయకారణభూతమై సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమైనశక్తి యని యర్థము. తన్ = తన్ను; తన్నుమిన్నాదులయ్యుల్లోపము వైకల్పికము; ఈరు + ఏడు = ఈరేడు = పదునాలుగు; లలి = విలాసము; ఇంద్రిజాలోదయోపాయము = కనుకట్టు, మాయ, అయ్యుపాయము = వెరపు; విలాసార్థము మాయచే నిల్లు జగములు నిర్మించి పెంచి తుంచు నని భావము; సర్వశస్సాన్యత్రేజము = అంతటను వ్యాపించిన (అతిశయించిన) తేజస్సు; స్ఫాయత్ = శత్రీర్థకము; సర్వేశ్వరుఁడు = సర్వరక్షకుఁడు సర్వకారణ మైనయేకేశ్వరుఁడు “విశ్వమేవేదం పురుష స్తద్విశ్వముపజీవతి” అని శ్రుతి. అట్టివాని సేవెంతు నని” అశీర్షమస్మియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్నుఖమ్” అనుటంజేసి యిట నమస్మియాదూపమంగళాచరణము ముఖమైనది. ఆదియందు శ్రీశబ్దప్రయోగము మగణంబును ముఖ్యములై ప్రఖ్యాతిం గొంచుచున్నవి. ఇందునాటకంబునకు

బోలె నునాక్కావ్యాధి నూచనంబును22 పదములు గలనాంవిధానము గలదు.

1,2—కవితావిశేషవిరాజమాన విద్యావిభవుండు = కవి వేదశాస్త్రశాస్త్రసామర్థ్యాదివిద్యలు చదివినను, కవిత్వవిశేషముచేతనే విద్య (విజ్ఞానము) కలవార డయ్యె నని భావము; తిరుగునందః = బాహ్యమహామంత్రము; శ్రీ = శ్రీవిద్యయని తెలియంగగు; శ్రీవిద్యోపాసకులగుటచేతనే కవినంశమువారు శ్రీపాదవాహై రని పుట్టిభావతి.

1,4—సోమాసి = సోమయాజి (వైకృతము) మంత్రీంద్రుండు = కవితండిగారు కోటరామభూపతియనుమన్నెనుల్తానుగొడ్ల నివాసుగా నుండి రని తెలియుచున్నది. సుకలుండు = దాతయు, భోక్తయునైన వాడు; సుకృతము = పుణ్యము, పుణ్యలోకము; బుధేసుండు = విద్యప్రేక్షకుండు; దేవతాధిపతి, పరమశివుండు నని యర్థములు.

1, 5—ఉదరమున మోచి కని పెంచుటచే దల్లియును, బ్రహ్మాపదేశముచేసి శ్రుతము గలిగించి మంచుటచే దండియును, బ్రహ్మజ్ఞాన మొసంగి మోక్షసామ్రాజ్యమం దధిపనింపజేయువార డగుటచే గురుండును నరుని కర్పనీయులని శాస్త్రప్రమాణము గావున మాతాపితృపూజ యిందిట్లు యథాశాస్త్రముగఁ గావింపఁ బడినది.

1, 6— “ఋగ్యజుస్సామాధర్వణాని చ్ఛందాసి” అనుటచే ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, అధర్వవేదము నని వేదములు నాలుగు “ఇతి వేదాస్త్రయస్త్రయీ” అనుటజేసి మొదట మూడే వేదములు; వానినుండి విడదీసినకొంతభాగమునకే యధర్వణ వేద మని పేరు. యజుర్వేదములో నున్నమంత్రములే కొన్నికొన్ని తక్కిన వేదములోఁ జూపట్టుచున్నవి. “తస్య యజుః లేన శిరః, ఋగ్దక్షిణః పక్షః సామోత్తరః పక్షః” అనుటజేసి వేదపూరుషునకు యజుర్వేదము శీర్ష మనియు, ఋక్సామములు దక్షిణోత్తరపక్షము లనియుఁ దెలియుచున్నది. “ఘనఘటంబుగ వేదముం జదువుటకాక”

వేదములకుఁ బడఁ భాగము కాక పదావృత్తులంజేరి కఠినుజూచుములు పొరువయిలై కల్పింపఁజేసె. “నాతాతకుం దాతఁత్తి” గొప్పకర్త తాతతాత వర్ణ్యుంజేక్షితులుగారు వేదశాస్త్ర శ్రోతములు చమపుటయే కాక పాశ్చాత్యవిద్యయందును దక్షుండు రఘుదేవపురము మందపాటివారి మఠమున దివానుగానుండి రనియు, ఆయనధర్మపత్ని వారణాసి తీర్థవాణిగాని పుత్రిక పాపసోమిదేవమ్మగారు తండ్రి విద్యాభ్యుత్థులకుఁ బాఠములు చెప్పించుండ సంతతశ్రవణంబునంజేసి ఘనాంతము యలుఁర్చేదము, చమనాంతము శ్రోతము, హేడశకర్మాంతము స్మారము, కొంతసామము నేర్పిన దనియుఁ దనకుమారుడు వేంకటసురికిఁ దానే విద్యలు చెప్పి వంజితునిం జేసె ననియుఁ జెప్పుదురు.

శ్లో. “స్త్రీహృదద్విజంఘనాం! త్రయీ నపుత్రినోచరా.”

అనుటంజేసి స్త్రీ యగుపాపసోమిదేవమ్మ వేదాధ్యయనము చేయవచ్చునా యని శంక. చేయఁగూడ దనువది సామాన్యప్రవచనము. సామాన్యముగా స్త్రీలు వేదముచదువరాదుగాని యాయజుకాన్యాయమునఁ బుట్టిన స్త్రీలకు మాత్రమే మది వర్తిల్లదు. సోమిదేవమ్మ తుజ్జములందు “అశాసానేత్యాదిమంత్రములు నేనవేలు చెప్పవలయును. మఱియును బట్ని సంయాజులు లోనగుమంత్రప్రణామములు చేయవలయును. ఇట్టివో స్త్రీ వేదము చదువఁగూడదు విశయంబు దనిత యుజ్జము తేలు యగును. కావున వైశ్వానరము సామాన్య ప్రవచన మని తెలియందగు. ఇట్లుగాలిలోనకువారు ప్రమాణమగుచున్నారు. మఱియును ఈ పాపసోమిదేవమ్మగారు శ్రవణమున నంగహేయము కాని యధ్యయనము చేసి యుండలేదు. ఇది యధాధ్యముగా వ్రాసినట్లు ప్రామాణ్యమిది. “సాక్షాత్పురదేవతామతీయిత” ప్రత్యక్ష దేవతయనునది ప్రాయము. ఇట్టిదేవతామతీయిత యిందే వర్ణ్యునింజేక్షితులము కాక పోదు. విద్యేశ్వరదక్షిణముగా నొకప్పుడును నిద్రిచేయుచున్నగా. దానిని

పన్నుగారితములు పాధ్యవ్యవము చేయుచుండె. అలో దీక్షితము తా
సింపుక త్యాగము లసంబడువంతములు ఇంచుక తప్పుగాఁ జెప్పుటం
జేసి కర్మము చెడునని సోమిదమ్మ యిది యిట్లని సూచించె. అది
తన కవమాన మగుటంజేసి ధృష్టి (అగ్నిం గెల్లగించు చండ్రకొండ్ల)తో
నామెమోమునం గొట్టె దాన నట గంటుపడి రక్తము కాచుచుండ
నధ్యయ్యడు శ్రోధతామ్రాక్షుండై బానపైఁబడి మొత్త నున్నంతలో
సోమిదమ్మ తమ్మున కడ్డుపడి వారింపగా నతఁడు, “ఇతఁడు నిన్నేల
కొట్టవలయు నిదే రక్తము స్రవించుచున్నది. నేను జూచి సహింప జాల
ననిన నామె గార్హవత్సములోని భస్మమించుక తీసి గంటుమీఁదను రక్త
ముమీఁదను వ్రాసె ననియు, గంటుగాని రక్తముగాని కానరాలేవనియు
నామెచరిత్రమునఁ గలదు. ఇత్యాదు లెన్నియో మహాత్వము లామె
కడం జూపట్టుటంజేసి “సాక్షాత్సరదేవత” యని యిటఁ బ్రస్తుతింపఁ
బడినది.

2, 7— వాల్మీకులు = పూజ్యార్థ బహువచనము. ఈతఁడు
బ్రాహ్మణుడై పుట్టియు వ్యాధుడై మహామునుల కరుణాకటాక్షమున
రామమంత్రోపదేశము నొంది తనపైఁ బుట్టలు వాటునట్లు జపించి
మహాత్ముండై గాయత్రీరామాయణం బొసరించి రామతారకంబున
లోకమును దరింపజేసె. వల్మీకమునుండివచ్చినవాఁడు గావున వాల్మీకి
నాఁబడి నని తెలియందగు. నుశ్లోకులు = మంచి కీర్తిగలవారు;
కృతచిత్తగతశోకులు = కోసివేయబడినమనోదుఃఖములు గలవారు;
“ఛిన్నం ఛాతం లూనం శ్చిత్తం” అమరము. హస్తితసర్వలోకులు =
సంతోషపెట్టఁబడిన సమస్తజనులు గలవారు; అమేయవివేకులు = మితి
లేని దేవాత్మాది విభేదజ్ఞానము గలవారు; ఇందు సర్వత్ర వృత్తను
పొస మలంకారము.

2, 8— వేదములు విభజించినగొప్పశనము గలవాఁడై యనఁ
గా వేదములలోని సమస్తధర్మములుం దెలిసి, విశిష్టోక్తధర్మాగము

ప్రపంచమందుఁ జెప్పబడు ధర్మములకు స్థానమై 'లేక' దేవామై విశ్వ శబ్దమునకు సమస్తార్థమును గలదు; వేదార్థంబును ప్రాచీనభారతమహా వేదంబు = వేదములకు వ్యాఖ్యానమట్టిది "భారతః సంపదా వేదః" అనుట నిట్లు ప్రయోగము. కల్యాణిన్ = కలియగిము మొదట; ద్వాపరాంశమున భారతయుద్ధము జరిగినది. తరువాతఁ గొంతకాలమున కీ భారతము రచింపఁబడినది. లోకము లుద్ధరించినఘనున్ = లోక మధో గతిం బడకుండ భంగములు పేర్కొనుటంచేసి యిట్లు చెప్పఁబడె; వ్యాహరణార్థాదుని = మాటలచేతనే నశలమైనప్రయోజనములు గలవానిని వ్యాహరణార్థంబు గావున వచస్పద్యకిం బ్రార్థింతునని, సార్థక ప్రయోగము: వేదవ్యాసుడు = ఇది బిరుదనామము; సమస్త ధర్మములఁ బెక్కుగ్రంథములు విరివిగా వ్రాసెను గాన నతని కాపేరు వచ్చినది. ఆదికాలమున శ్వేతరూపుఁడైనశ్రీమహావిష్ణువుముఖమునండి శ్వేతరూపుఁడైనవ్యాసుడు పుట్టె ననియు, అతఁడే వేదములు విభజించె ననియు భారతముశాంతిపర్వమున నున్నది! ఆకర్తృత్వ మీనత్యవటీయతుం డగు వ్యాసునకుఁ గట్టిపెట్టి మనవారు వ్యవహరించుచున్నారు. అతఁడే యితఁడు గాఁబుట్టె నను వభిప్రాయమో? లేక యితఁడు నూడ వేదములు విభజించెనో శేలిఁకొనవలసియున్నది. ఈవ్యాసుడు నల్లనివాడు భారతాదులు పెక్కుపురాణములు లోనగునవి రచించినవాఁ డనుట నిర్వివాదాంశము.

ఈ సందర్భమున భారతయుద్ధమెప్పుడు జరిగినదో? భారతమెప్పుడు రచింపఁబడినదో? తెలిసికొనుటావశ్యకము కాకపోదు. చిత్తగింపుడు. మహాభారతగాథక్షాత్రీకాలమున జరిగె నని కొందఱు చారిత్రకు లూహించుచున్నారని వినుచుందుము. క్షాత్రీకాలము క్రీ. పూ. 1400 సం॥వఱకుని ఆంగ్లేయభాషాగోవిందులు నిశ్చయించిరి. బాలగంగాధరతిలకుగారు క్రీ. పూ. 1000 సం॥ మొదలుగొని యది చెప్పిరి. ఈ కోవిదులలోఁ గూడ మొదట్టెను లున్నది. ఇ కేగ్రంథముగో

చూచి యిట్లునిర్ణయించు యుందురో. మఱియుకరు బయలుదేరి క్షాత్ర
కాలము 1,2 సంవలని కాని పదులనికాని ఎలుకవచ్చు నని తేలుచు
న్నది. కావున నాంగభాషాకోవిదుంబిమర్శనములు సమీచీనములు
కావని నిర్ణయించుట కనకాశము గల్గుచున్నది. అధర్వసంహిత భారత
కాలముతుది దని వారు తలంతురట. ఇదిక్షాత్రకాలము 'లంపువం
టిదే. అధర్వసంహితలోఁ జరీక్షితునిపేరు, జనమేజయునిపేరు, కానిపిం
చుచున్నదట! దానంచేసి కాలనిర్ణయము చేయవచ్చు నని వారితలంపు
అధర్వసంహితలోఁ బేర్కొనబడినజనమేజయుఁడు పరీక్షిత్తు భారత
కాలమునాఁటివారు కారు. అప్పటివారు వేదములో నున్నపేళ్ళు తమ
బిడ్డలకుఁ బెట్టుకొనును వచ్చిరి తెమిని తనసూత్రములలో వ్రాసియు
న్నాడు. అదియే నిశ్చయము. అధర్వసంహితలో జనమేజయ పరీక్షి
త్తుల పేళ్లున్నవి. తత్సూర్యులై నకురుపాండవులపేళ్లుందు లేవని వారే
యంగీకరించుచున్నారు. అద్దాన అధర్వసంహితలోని పరీక్షిత్తుజనమేజ
యులు కారువవంశీయులు కాక. వారనేకాధ్వరములుచేసిన గొప్ప
వారు. వారు కారువవంశీయులే యైనచో ధర్మరాజుకంటె జనమేజయుఁ
డున్నతుఁడని తోవ వచ్చెడిని.

భారతయుద్ధము క్రీ॥ పూ॥ 2000సం॥ లకు మున్నజరిగె నని
యు నిప్పటికి సుమారు 3945 సం॥లయినదనియు వ్రాసిరి. దీనంతేసి
పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులనిర్ణయము లన్నియు సరికావని తెలియందగు భార
తయుద్ధకాల మితరగ్రంథములచే నిర్ణయింపనెంచుటకంటె భారతముచే
తనే నిర్ణయించుట సమంజసము. మఱియు భాగవతము ద్వాదశస్కంధ
ములో భావికాలగతులను శీర్షికక్రింద ఉపరిచరవసువు మొదలుకొని
మగధరాజ్యము నేలినవారిలోఁ గడపటివాఁడగు పురంజయుని వఱకు
1000 సం॥ లు॥ పెనుకఁ బ్రద్యోతనుఁడు మొదలు 135 సం॥ లు॥
పిదప శివనాథుఁడు మొదలు మహానందివఱకు 360 సం॥లు॥ మహానం
దినుతులు 100 సం॥లు. అనగా జరిగినపుడు లోనగువారు 10వంద

మూర్ఖులు 137 సం॥లవెనుక శ్రీంగులు 10మంది 100సం॥ రము
లవల నాథీగులునగువారు 68మంది— 1099 సం॥లు పింప యశానులు
300సం॥లు. ఈముత్తము 3234సం॥లు. “అభ్య భవతో జన్మ యావ
న్నందాభిషేచనం, ఏత ద్దర్శనహస్తింతు శశిపంచదశోత్తరమ్” 1115
సం॥ లని భాగవతమందే మఱియొకచో నున్నది. ఈతెక్కను బైతెక్క
కు సమానత లేదు. ఈభాగవతపుతెక్క లేమాసముచేత వ్రాయబడి
నవో తెలియుట సాధ్యముకాదు. సరిగాఁ గానిపించుటలేదు.

శ్లో. యదా మఖాభ్యో యాస్యంతి పూర్వసాధాం మహర్షయః

తదా నందా త్పృథ్వు త్యేభః కలి ర్విభిం గమిష్యతి.

“తిష్ఠత్వైశతం స్మరామ్” మనుష్యమానముచే సస్త్రములు
పరిశీలనక్షత్రమందును నూతనసంవత్సరంబు లుండు రనియు వారు పూ
ర్వాపాదను బొందినప్పుడు నందుఁడు రాజగు ననియు నున్నది భార
తయుద్ధకాలమున మఖలోనున్నారు. మఖమొదలు పూర్వాపాదవఱకు
10నక్షత్రములు గావున 1000సం॥లగును పురంజయుఁడు మొదలు
మహానందివఱకు 498సం॥లు. బృహద్రథుఁడు మొదలు పురంజయునివ
ఱకు 1000సం॥లో బృహద్రథజరానంధులకు 50, లేక 100సం॥లు తీసివే
సినను 1448, 1398 సం॥లగుచున్నది. కావునఁ బరీక్షింపఁడుల పుధ్య
కాలము 1115 సం॥లనులెక్క యెట్టిదో తెలియను. కావున నీభాగవ
తముప్రకారము లెక్కవేసి మహాభారతయుద్ధము (క్రీ॥ పూ॥ 1535 సం॥
లని వ్రాసినవారివ్రాత లచాస్తము లగుచున్నవి.

జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులిప్పటికిఁ గలిప్రవేశము 5046 సం॥ లని వ్రా
యుచున్నారు. అదియే సుసంగత మని తోచుచున్నది. “యదా దేవర్ష
య సస్త్ర మఖాను విచక్షతే” అనుటంబట్టి సస్త్రములు మఖానక్షత్ర
మందున్నప్పుడు భారతయుద్ధమయినదని భారతభాగవతగ్రంథములు
చెప్పుచున్నవి. అప్పుడు మఖచివరభాగమున నుండిరి. నడుమ నొకమఖ
గడచినది. ఇప్పుడు మఖఃజేరి “తిష్ఠం త్యైశతం స్మరామ్” నక్షత్ర

మునకు నూత్రేసిసం॥ అని లెక్కయే. అప్పటిమఖి ప్రసగుభుజ్జు మొదలు
కొని యిప్పటికిమఖికు బూర్వము ౧౫౫ శ్రేష్ఠవజ్రకు కేతవక్షత్రములు ఈ
లెక్క ప్రకారము 5000 సం॥లు. మొదటి మఖిలో
నించుమించు 25 సం॥లు ఈమఖిలో 25 సం॥లు కలిపి యెంతము
5050 సం॥ లగును. దీనిప్రకారము వంచాంగకర్తలు వ్రాయు లెక్కకు
5000 సం॥లు. పెచ్చినవి దీని కేసుండురన “యేభార్వా దధభూపాలా
భావ్యాస్తే సహస్రం సువత్సరం శుంగాదయ శ్చైతే భోజ్జ్వంతి మహీం
సర్వశతాధికస్యోద్భవం గోన్మిన్ధులముల సోమైసలెక్క చెప్పక చెప్పెత్తము
లెక్కనుజెప్పుచుండుట. అది యిప్పటి నాచారమే ఆయజ్ఞమున సహస్ర
బ్రహ్మణ్యము భుజించినది” ఇందుఁగొంచెమించుమించుగలిగియుండును.
అట్లే యీవిషయమును సప్తర్షులొకనక్షత్రమున నూత్రేసియేం డుండురని
యించుమించు చెప్పియుండురు. ఇప్పుడు కొంతయు బుద్ధిమంతు లానూ
టిలో నై దేసినం॥ లకు బైగాఁ గొన్ని మాసముల చొప్పునఁ దగ్గించి
కలిపారంభము 5040 సం॥ అని వ్రాయుచున్నారు. నక్షత్రమునకు నూ
త్రేసిసం॥ అని స్పష్టముగా చెప్పియుండ నీతీసివేతలేమి యని నిరసించు
రేమా? అట్లయినచో మఖయందు సప్తర్షు లున్నప్పుడు భాగ్యయుద్ధ
మొనది. సడుమ మొకమఖకడచినది. ఇప్పుడు మరల మఖ వచ్చినదని
సర్వజనులు నంగీకరించిన విషయమేకావున నూత్రేసిలెక్కప్రకారమే
చెప్పకొని యిప్పటికీ గల్యబ్దములు 5050 అని నిర్ణయించినను సమంజస
మేకాని యిప్పటి వారినిర్ణయము మాత్రము సంజనము కాదనియు
గలిప్రవేశము 5000 చాటినదనియు, పిమ్మటఁ గొన్ని సంవత్సరములలో
భారతము రచించబడినదనియు నెఱిగి ప్రవర్తించుట సమంజసముమని
మాయభిప్రాయము.

2,9—పవ విలాసవాక్యములు = లోకములో విలాసముగా
నాడుకొనుమాటలు, కజ్జికంపండుప్రాణగోష్ఠము, లోనకుపవి తమగ్రంథ
ములోఁ గవిత్రయము వాడుటంజేసి వ్యావహారికము లగునవి లాక్షణిక

ములై స్వీకరించుచునును భావము. నాటి = ఉత్పత్తియు; నాటి = ప్రసిద్ధి; భావననే మునుక్ = తలచునెయుమున్, తలచునె; నెట్లగా = అనివార్థముగ;

2,11— వెలనాటివైదికవిప్రంకు = వెలనాడు, వేగినాడు, కోసల నాడు, తెలంగానాడు, ఇత్యాదులు దేశనామములు. కోసలీను, లంక సీమ జల్లినీమ యనునట్టి విదర్భదేశమునకు వెలనాడని పేరు; అట నుండిన వారు వెలనాటివారు. రాజమహేంద్రమువారు, తాకినాడువారనునట్లే ఈస్వల్పభేదముం బురస్కరించుకొని యాయానాడులవా రొండొరులు వివాహములు చేసికొనడు సరిగదా భోజనాదులును మానుకొనునట్టివారగుచున్నారు. ఏది మిక్కిలిశోచనీయవిషయము. రాణ్యహేంద్రపురివర ప్రస్తుతుండ = రాజమహేంద్రవరపురమున నున్నవాడ వని యభిపాయము. శ్రీపాద్భక్తమూర్తి = శ్రీపాదకృష్ణమూర్తి నని కవి పేరు చెప్పుకొనుచున్నాడు. సమర్థుడిట్లే చెప్పుటాచారము.

2,12— సత్కుకథ = సత్యనారాయణోపాఖ్యానము; ఏకావళి = ఏకావళీపరిణయము; కావేరీ కథ = కావేరీచరిత్రము; ప్రద్యుమ్నభద్ర చరిత్ర = ప్రద్యుమ్నాపాఖ్యానము; మోహిని = మోహినిసంహారము.

3, 13— భద్రాద్రిచరిత్రము = భద్రాచలరామచరిత్రము; గాంధీ = గాంధీవిజయద్వంద్వనాటకము; తిలక = తిలకమహారాజునాటకము; భోజనాటకము = భోజరాజీయము లేక బాలభోజనాటకము, సురభిచరిత్రము సురభిరాజవంశావతారము; నైషధీయము = నైషధీయచరిత్రము; ఏకాదశాక్షరి = శుద్ధాంధ నిరోష్ఠ్య నిరూప్య నిర్విచనైకాదశాక్షరి, న్యాయపతి = సుబ్బరాయచరిత్రము; జీడికలురామచరిత్రము = జీడికంటి రామాయణము; వేదశైల మహాత్మ్యము = వేదాద్రిమాహాత్మ్యము; విజయలక్ష్మి = విజయలక్ష్మీవింశతిము;

3,14— సంపూర్ణభారతినాటకము = భారతముద్ధ నాటకము, అష్టపరమహిమ = అష్టపరశ్చేత్రమాహాత్మ్యము, తిరుమలాపురశ్చేత్రము

తినునులాపరక్షేత్రనహశ్యము, గాఢేశ, గణేశపూరాణము ఆ ద్రవర్క
స్వము = ఆంధ్రనామసన్ధ్యమును కాశినాథ సిఘంటువు; ఫలచార =
సకలభూసారము, దోషశృంఖల = ముద్ధరదోషశృంఖలము; గ్రామ్యవన
కుతార - గ్రామ్యాగణ్యకుతారము, ధన్వంతరీయము = ధన్వంతరిచిత్రము;
మాలతీమధుకరహయము = మధుకర విజయము, అమృతగాధ =
అమృతానందము.

3, 16 — నిర్విద్రవబోధాప్తి = వికసించిన విజ్ఞానము పొందికచే;
అయగరు = శం డిగాగు, ప్రియము = సంతోషము; నిత్యానుంధంబు
గన్ = ఎడతెగని సాబంధము, కట్టుబాటు;

3, 17 — ప్రకృతిన్ = స్వభావము, సంస్కృతభాష; (ఆంధ్రభాష
వికృతి యనియు, సంస్కృతము ప్రకృతి యనియు వ్యవహారము)
అనవు = అవకాశము, ఉపాయము, బిప్పునల్లని భావము.

3, 18 — నలినోదరాంశభవుడు = విష్ణుంశమునబుట్టినవాడు;
“వ్యాసో నారాణ్యో హరిః” అనటంచే నారాయణమూర్తి యైన
వ్యాసులు; మూడున్నరముల్ = మూడుసంవత్సరములు; గణపతిశోభకుడు
గా నుండి హిమవత్కందరమందుండి వ్యాసుడు మూడుసంవత్సరము
లలో 60లక్షల భారతము రచించె నని తెలియుచున్నది. దానిని సన్నయ
భట్టు, తిక్కన, యెఱ్ఱనార్యుడు డను మహాకవులు ముగ్గురు మూడు
సార్వయేండ్లకుఁ దెలుగుభాషలో వ్రాసినారని చెప్పుదురు. రాజము
హేంద్రపురాధీశ్వరుం డగురాజరాజనరేంద్రుడు భారతము తెలుగు
నల బరివర్తనముచేయింప నెంచి కన్నడదేశమునం బ్రసిద్ధపండితుండై
యుండునన్నయభట్టారకుని బిలువనంచి భారతము తెలిగింప నియోగిం
చుటయు నతండు ఆదిపర్వము మొదలుకొని యారణ్యపర్వాంతమువఱకు
మూడుపర్వములు మాత్రము రచించి మృతించె. ఇట నొక్కపుక్కిడి
పురాణగాథం జెప్పుకొందురు. అధర్వణాచార్యులు తా నొక్కభార
తము రచించి రాజనరేంద్రునకుఁ గృతి యియ్యవలయు నని రాజును

హేంద్రనరమున నుచ్చి నన్నయభట్టుం జూచి తనచుర్రొడిం బెఱి
 గించె ననియ, అందు దానికి నైపది వానికి రాజనర్పనంబు గలుగ
 కుండం జేసె ననియు, ఇట్లుండ నొకనాడు దావత్తులు గోవావాతీరం
 బునం గూడి నున్నను భారతవృక్షంన నచ్చివ దనియు అభర్షణునిభారత
 ములోని “శ్రీహరితమనిర్భణున్ద్రువ” అనుపద్యమునిని నన్నయభర్ష
 తనభర్తకుఁ జెప్పె ననియు, అతనిభారతం బున్న నభారతంబునకు
 భ్యాతి రాదని తెలిచి నన్నయభట్టభర్షణు మన్నయింటికి నిప్పు
 పెట్టించి పుస్తకము కాల్పించె ననియు, దానిం గినిసి యభర్షణుడు
 “గీవు పిచ్చివాడవై యగణ్యములోఁ బడిచత్తు వని శనించె
 ననియు, అందున నశం డారణ్యపర్వము ముగియకుండ”మృతించెననియు,
 వట్టిలేనిపోనికథ గల్పించి చెప్పుకొనుచుందురు. ఇది యంతయు నస
 త్యము నన్నయభట్టారకున కిట్టియపవధ గల్పించుట మహాదోషము.
 నన్నయభట్టు తర్వాత 200 సం॥రమునకుఁ బుట్టినయభర్షణుని నన్న
 యభట్టుకాలమున నున్నట్లు కథ గల్పించుట యెంత ఘోరకాగ్యమో
 విచారించునది. శరువాత 200సం॥రములవఱకు భారత మట్లేయున్నది.
 ఎవ్వరును దానిం బూరించినవారు లేకపోయిరి. ఆలో నెల్లూరుమండ
 లములోనివాఁ డగునునుమసిద్ధి భారతము పూర్తిచేయింప నెంచి నమగ్ధు
 లెవ్వరుందురోయని విచారించుచు“నిండుసుసంబు”అనుపద్యం బొకతాటి
 యొకమీఁద వ్రాసి దేశములకుం బంపె ననియు, నెల్లూరునకు నమీ
 పమున నున్నపాటూరిలోనుండు తిక్కన దానిం జూచి దానిపై నింతవ
 నుపువ్రాసి పంపించె ననియు నది చూచి రాజు దానికి దాను పెఱుగు
 పెట్టెదనని చెప్పుచున్నాడని యెఱింగి వానిం బిలిపించి వానిచే విరాట
 పర్వముమొదలు 15 పర్వములు తెనిగింపజేసె ననియు చెప్పుదురు.
 తిక్కన తనభారతాదిని “అందాదిదొడంగి మూడుకృతు లాభ్రకవి
 త్వవిశారదుండు విద్యావయితుండొనర్చె మహి తాత్ముడునన్నయభట్టు
 దక్షతనీ”అనిచెప్పుటంజేసియారణ్యపర్వముకూడఁ బూర్తి గా నన్నయ

రచియుండె నని తెలియుచున్నది. “శారదాహతుః” అను పద్యము
 పాదుక నన్నయ రచించియున్నట్లు చెప్పెడి యుగ విమర్శకుల నామక “స్ఫురద
 హాసాంశు” అను పద్యము నొక యా తానుబూర్చుచేసె “ననియు నొక దంబర
 పూరితము, పరపూరితము” అని యున్నదనియుఁ గింపవంతులఁ పుట్టిం
 చినారు. తిక్కన సుమయాజివాటి కారణ్యపర్వము చక్కగా నుండి పిమ్మ
 ట నేమికారణముననో కొంతభాగములోఁ గొంత కొంతభాగ మైనది.
 పదంపడి 80 సం॥ లకు గుడ్డూగు నందుండు నెఱ్ఱొప్పెగ్గడ పద్యములలో
 బోయినభాగములు సగచేయుచు, లేనిచోట్ల గొత్తలు చేర్చుచు నన్న
 య చెప్పినట్లుగానే రాజరాజనరేంద్రునికృతిగానే గ్రంథము సరిచేసినాడు
 ఇట్లు తెలుగుభారతము 300 సం॥ లకుఁ బూర్తియై లోక వ్యాప్తి
 గాంచినది. 31, 19- వాగనుశాసనము = బ్రహ్మచేవుడు, సకల భాషా
 వాగనుశాసన విరుదము గల నన్నయభట్టారకుడు, అరెడు = అణఁగు
 తగ్గిపోవు; మాటలాడుచుం బయిమాట తోవక తగ్గిపోవునట్టివాడనని
 చెప్పకొనుట; ఈగు = ఇగు, నెనుగకొనుగు; నాగము = గజము;
 ఈదన్ = ఈదుటకు; ఈద = ఈదర, గాలి;

31, 21—కలికల్పవహరము = కలికాలసంబంధమగుపాపములను
 బోగొట్టునది; “శ్లో॥ కర్కోటకస్య నాగస్య దమయంత్యా నలస్యచ
 ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనమ్॥ ఉభే సంఖ్యే జపక్ కించి
 త్సద్యోముచ్యేత కిల్బిషాత్” అనుటంజేసియు, కలకాలపుగోర్కి = ఎల్ల
 కాలముండుకోర్కి; కలకాలము = ఎల్లప్పుడ; అట్టికోర్కియే యన
 నొప్పును గాని చిరకాలపుగోర్కి యన నొప్పుదనియు, కవి తనకప్పటి
 కిని భారతమునఁ గోర్కియని చెప్పుచున్నాడు. కోర్కి చిరకాలమునుం
 డియున్న నది నెఱవేడినపై నాకోర్కి చెల్లిన దగును. అట్లు తగదని
 కవియభిప్రాయము. ఇతర సీభారతాంధ్రీకకణవిషయ మించుక తెలుపవల
 సియున్నది నన్నయాయదుల భారతము వెలుంగుచుండ మఱియభారత
 యు ముఖ్యముగ్గడు తెనిగింపఁబూనుట సాధన మనక తప్పదు, అట్లు

యిన నిశ్చల సమస్తాడే నందు చేని వినుండు. కవి కావ్యపాఠము నేయు
కాలంబున సంస్కృతభారతము, తెలుగుభారతమును జదువుచుండెడి
వాడు తెలుగులో భగవద్గీతలు, అనుగీతలు, సనత్కుమారీయము
లోనగు సనేకవిషయములు లోపించుటయు, అనేకవిషయములు వ్యత్య
యవినమరూదులు బడి యుండుటయు జూచి తెలుగులో లోపిం
చినపట్ల మూలాంశముగా సరిచేయుదు నో యని సంకల్పించెను.
గాని యాసంకల్పము 40, 30, సం॥ లు కడచినను సరిపడినదికాదు.
తద కొక కాలమున లుప్త భాగములు సరిచేయ నుపక్రమించెం గాని
పరిశ్రమమునందు కట్టిలోపములు తనకుం గానవచ్చుటంజేసి సరి జేయు
దునన్న తత్సంకల్పము విడిచి మఱియు నాదినుండి తెలుగు చేయవలసి
నదియే యని నిశ్చయించి యిట్లు కావించె. పూర్తిచేయలేకపోవుదునే
మోయని భయముచే నిందు “ఇం దింతయేచియు” అనివాసి తనభయ
మును బ్రకటించె.

4, 23—“బౌద్ధిత్వంబు గ్రహించి మూలంబతిక్రమంపకుండ
యధోపయోగంబుగా” ఇట్లు వ్రాసిసగ్రంథము మూలానుసార మగునో
యని యందు చేని వినుండు. భారతము పెక్కుస్థానములలో బురాణము
వలె నుండును. కావ్యమువలె నుండదు. చెప్పినవిషయమే మఱియు
మఱియుం జెప్పబడుచుండును. పరిక్షిత్తుకథ 3, 4 పర్యాయము లీయాది
పర్వమున నున్నది” వైశంపాయనుడు జనమేజయుం జూచి జనమే
జయా! మీతండ్రివనమునకేగి సంచరించుచోచో జచ్చినసర్పశవము
నొకముచ్చిపై నేసిన సతనికొడుకు శృంగియనువాడు సర్పదప్టుడవై
మృతింపుమని రాజును శపించె” అని చెప్పూ జనమేజయుడు వైశంపా
యనా! వనమున కెట్లు పోయె నో యెందెందు సంచరించెనో సర్పశవము
ముచ్చిపై నేలవై చెనో శృంగి యెట్లుశపించెనో సవిత్రరముగఁ జెప్పు
మనిన వైశంపాయనుడు రాజా! మీతండ్రివనమునకేగుటయు స్మగము
లకై సంచరించుటయు తన్నుం జూచి మాటాడకున్నదినిపై సర్పశవ

మువేయుటయు, నానికొడుకు శపించుట లోనగునధ చెప్పిన నని చెప్పి పరిక్రిస్తు తా నొకనాఁడు వేటకై యరణ్యమునకేసి యని మొదటినుండియుం గింప చెప్పెను. ఇట్లు వేయిస్థలములలోనుండును. మూలానార మని యున్నది యున్నట్లు తెలుగులో వ్రాసిన యెట్లుండునో పాఠ కమహాశయ లూహింతురుగాక మఱియును, దుర్యోధనాదులపేళ్ళు 2, 3 మాఱులు మాఱి చేరవడియున్నవి. ఆంధ్రములో వివతాదుగి వలు గరుత్మంతునికథ విపులముగా వ్రాయఁబడియున్నది. సుతియు శాంతిపర్వములో దానికి చెందింతుగా సదేశధ యపేక్షోకములుకొన్ని కొన్నిమార్పులతో నున్నది. ఆంధ్రభారతములో రెండుస్థలములలోను రెండంశముగా వ్రాయఁబడియున్నది ఇత్యాదు తెన్నో కలవు. అన్నియు నున్నవి యున్నట్లు తెలిగించినఁ బాఠకులకు రుచింపఁ దనుభయంబునఁ దత్తద్విషయము లన్నియు నొక్కచో వ్రాసి తక్కినచోట సంక్షేపించినాఁడు. అదియే మాచిత్యంబు గ్రహించుటయు మూలంబతి క్రమింపకుండుటయు, యథోపయోగంబునని కవి యభిప్రాయము.

4, 24 — అమరావతిశ్వరుండు = ఇంద్రుఁడు, వాసిరెడ్డివేంకటాద్రినాయఁడుగారు, వీరి కమరావతియను రాజధాని కలదు. మఱియు వెల్లయేనుంగును గలిగి దేవేంద్రవైభవం బనుభవించిన మహాపురుషుఁడావేంకటాద్రినాయఁడుగారు (పంచావతారముం జూడనగు) ఏలుతండ్రి = పెంచుకొనినతండ్రి. ఏలు = పరిగ్రహించు, ముక్తిల = ముక్తిశ్వర స్వామి కలుగుటఁజేసియు, ఉదగ్వాహిని యగుకృష్ణ వేణితటంబున నుండుటంజేసియు, ముక్తిభూమి యైనది. ఇవు డివి ముక్త్యాలనాఁబడుచుండు.

5, 30 — ఇష్టతిరాజమహేంద్రుఁడు, భారతప్రియుఁడు = అనుటచే దొంటిరాజమహేంద్రుఁడు భారతప్రియుఁడై తెలుగున భారతము వ్రాయించె, ఈరాజమహేంద్రుఁడు = రాజశ్రేష్ఠుఁడు భారత ప్రియుఁడై తెలుగున భారతమువ్రాయించె నని తెలియునది.

6,32 — పదః సజనంభవంబు = పదపద్యములందుఁ బుట్టినది.
 “పద్యాన్ సూద్రో అజాయతే” అనుటంజేసి సూదులు విష్ణుపాదో
 ద్యవులు. సురవిన్నుగా కృపాకలితజఘన్యజంబు = గంగానదీయొక్క దయ
 గల తోఁబుట్టువు, “గంగావిష్ణునదీ” అనటచే గంగయు సూరవంశమును
 విష్ణుమూర్తి యొక్క పాదములందు బుట్టినది తెలియందగు. అధికృత
 రాజ్యదైలబిలము = తక్కువగాఁ జేయబడిన యొప్పుచున్న కుబేరుడు
 కలది. “యత్తైకస్మిన్ దైలబిల” అమరము. తుల్యవర్ణంబు = నాలుగవకుల
 ము, దీపంజేసి వంశము పవిత్రమయినది తేలుచున్నది వర్ణము =
 కులము, రూపము మొదలగునవి; గోత్రము = వంశము, వేరు, కొండ మొ॥

6,34 — ఉదారుడు = ఇచ్చువాడు; ధీరుడు = ధైర్యవంతుడు,
 విద్వాంసుడు, ఘోరుడు = మేఘుడు; గొప్పవాడు. వాని ఆధిక్యము
 ప్రసిద్ధి, మడి = మూఁక, పలుకు;

6,35 — అఖ్య = పేరు, యశము; బిరుదు = బిరుద శబ్దభవము,
 సామర్థ్యవిహ్నము; వేమభూపతికడ = వేమారెడ్డిచోట; ఇతఁడే అనవే
 మమహిపాలుడనియు, శ్రీనాథుడు “శ్లో” అనవేమమహిపాల స్వస్థ
 స్తుతవభావావే । ఆహవే రిపుదోర్దండ చంద్రమండలరాహవే॥ అను
 పద్యము చెప్పి తనపద్యములో నెన్ని వేలున్న నన్ని వేలవరాల నొందె
 నని చెప్పుదురు. ఇతఁడు సం॥ము మొదలుకొని

సం॥రమువఱకు రాజ్యపాలన మొనర్చెను. గావున
 నీసదాశివరెడ్డి వాడని తోచెడిని.

6,38 — శ్రీగిరిమల్లికార్జునుఁ డనురెండేడ్లవాని సుపద్యవము
 లనుండి తప్పించి యొక బ్రాహ్మణస్త్రీ వానిఁ దనకుమారుఁ డని చెప్పి
 నూతక్కిగ్రామమునకుం గొనిపోయి రక్షించె ననియు నతనివలననే
 వానిరెడ్డి వంశము వర్ధిల్లె ననియుఁ జరిత్రము.

6,40 — నీకు, చాదరి యిది కమ్మవారిబిరుదుపేర్లు. వాయుఁ
 డనియుఁ గలదు. 6,42 — న హీకశత్రులు = భూమిభార్యగా గలవారు

భూపతులు; అసంబు = కీర్తి; యశశ్శబ్దవము. ఢిల్లీ = తొంటిహస్త
నాపురము; ఢిల్లీ కూసాంతరము, మాజుళా = తురకరాజు;

పురిస్కారము = నన్నానము; నందిగాము = నందిగామ, నందిగా
మము, ఇది బెజవాడకుఁ బడమటగా 30 మైళ్లదూరము; నున్నది
7,41—బాదుషా, బాదుషహా, షాదుషా = తురుష్క చక్రవర్తులపేరు.
మున్నెనుల్తాన్, రాజాబహదరు సరుదేశముఖ్, దేశపాండ్యా లోనగు;
నవి తురకరాజులనాటి బిరుదములు;

7,48—పురుషార్థములు = ధర్మార్థకామమోక్షములు; ఉపచ
యంబు = వృద్ధి; సుకృతితిత్పరుడు = పుణ్యవతులం దాసక్తిగలవాడు
సుకృతి = మంచికృతు లందినవాడు.

7,50—చక్రీనర్తి పట్నము = హరిశ్చంద్రుడు, నలుఁడు,
పురుకుత్తుడు; పురూరపుడు, సగరుడు, కార్తివీర్యుడు; శాస్త్రప
ట్నము = తీర్గము, వ్యాకరణము, ధర్మము, మీమాంస, వైద్యము,
జ్యోతిషము; ఋతుపట్నము = వసంత, గ్రీష్మ, వర్ష, శర, ధేమంతశిశిర
ములు; అంగపట్నము = శీత, వ్యాకరణము, ఛందిస్సు, నిరుక్తము,
జ్యోతిషము, కల్పము, గుణపట్నము = విశ్వర్యము, వీర్యము, యశము
శ్రీ, జ్ఞానము; వైరాగ్యము. 7,51—యవనశకము = ఘనలీ: అభిగిరి
రుదులీ—అభి—ఆకాశము శూన్యముగావున నిట నున్న (బిందువు)
గిరి—పర్వము లేడుగావున సప్తసంఖ్య, రుద్రీ—వీరు పదునొకండు
గావున నిట నేకాదశసంఖ్య యని యెఱుంగునది, “అంకానాం వామతో
గతిః” అనుటంజేసి వెనుకకు లెక్కచేయనగు నపు డీట, పదునొకండు
వందల డెబ్బది 1170 సం॥రము లని దీనికి యైనహాణశకము 1761.

7,55—మచిలీపురమండలము—బందరుజిల్లా, తొల్లియలరాజ్య
ముచేసినప్రభు వొకఁడు చొరచేపకంటిచుట్టు నేర్పడియుండు గుండ్ర
నైన యెమ్ముకం దెచ్చి యప్పురప్రాకారంబునకు దర్వాజా [ముఖద్వారము]గా నిలిపి ననియు దానంచేసి పురి మచిలీపురం బను పేరువచ్చిన
దనియు వాడుక.

8, 56— సజాము— మైదిరాబాదుసపాము; ఏనెలయు— పౌతి
మాసము నని తెలియందగు; మన్నబుదారి— గౌరవించి యిచ్చెడిజీతము,
దేశబహుమానము.

8 61— పడుటను— పశనమగుటను; శ్రమపడుట, చెడుట, శక్తి
హీనుడగుటయు చెప్పఁబట్టి “పాపము వాడు పడిపోయినాడు” అని
వాడుదురు.

8, 62— ఇరుగు— గాజు, సూర్యుడు, మమప్రభావములు
ధనప్రతిభతోఁబూడినవాడు, కిరణకాంతితో నొప్పినవాడు, ఇద్దరు
చారుడు— పరిశుద్ధ మైననడనడిక గలవాడు, వెలుగుల సంచారు
గలవాడు, విబుధుడు— విద్యాంసుడు, జేలుపు; నిధిశుడు—
కథిపతి, కుఠేరుడు, నిధులు తొమ్మిది, పద్మము, శంఖము, ముగ్ధము,
కచ్చవము, మకుందము, కడము, నీలము, పరమ, సనకవి, బ్రహ్మ
ప్రభుత్వము— ఇంగ్లీషుదొరతనము?

8, 63, 64, నజరాన = కానుక; మనసబురారి = ఉదయవేలము
జమీనుదారి = కొంతనేలకలిపించుట; మేనవారి = మనుష్యులు ము
యుపల్లకి; లోనగునవి; పరగణా = జమీలోనిభాగము; అంబారి = ఏను
గుమీన నెక్కి కూర్చుండుటకుం దగునట్లు వేయునది; ఇట్లు తరుప్పురా
జ్యమున వ్యవహరింపఁ బడు. 9, 66, —నిజాంపట్టణము లోనగునట్లము
లలో గ్రామనామములు గుటచే వాడుకఁబట్టి పట్టణము, పట్టణ మని
వాయుఁ బడియె ఆయాచోట్లఁ గత్తన మనియే చెప్పుకో వగు వృద్ధి
దోగు = అభివృద్ధియందు మనఁగు. అని వృద్ధిసోందు నని భావము;

9, 67— అరికట్టి = అడ్డగించి, జయించి; పట్టి = గ్రహించి, నేంక
టాది = తిరుపతికొండ; పవిత్రమయినదగుటచే నిట్లు ప్రయుక్తము;
మాద్రు = సమానము; గేయుడు = కొనియాడఁ దగినవాడు.

9, 68, 69— నేంకటాద్రినాయఁడుగారు నానాప్రదేశము
లలో నొక్కముహూర్తమంద 10కి శిష్యామయులు, మఱియు నపు

డప్పు డమరావతి లోనగుస్థలములలో నూలుహరిహరాదు ముఖమును బ్రతిష్ఠించె ననియు, భూమిపై నలసట సువర్ణజయస్తంభములు నిలిపె ననియు, సప్తసంతానములు, దశమోడశదానములుచేసె ననియు, రిగిఅగ్ర హారము లాహ్వల కిచ్చె ననియు, మఱియు సనేక భూదా : గృహ దాన ములు, చేసె ననియు, పెక్కుకోట్ల ధనము దానమిచ్చె ననియు, పెక్కుకోట్ల మంది నన్నము పెట్టి పోషించె ననియు, మూడుతులా భారములు తూగె ననియు, హిరణ్యగర్భమును జన్నము రాజసూయము పాలె నొర్చెననియు, బుడమింగల పుణ్యస్థలము నెల్ల సేవించె ననియు, ఎన్నోదం పతిపూజలు చేసె ననియు జెప్పుదురు, నేనవేలు ధన మర్థుల కిచ్చెననియు, వేయిబంగారుగోవులను చేయించి దాన మిచ్చెననియు, నిప్పుడును వేయినోళ్ళచెప్పుచుందురు.

దశదానములు—గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, ఆజ్యదానము. వస్త్రదానము ధాన్యదానము, గుడదానము, శాకదానము, లవణదానము;

షోడశదానములు—గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, రత్నదానము. విద్యాదానము, కన్యాదానము, దాసీదానము, శయ్యాదానము, గృహదానము, అగ్రహారదానము, రథదానము, గజదానము, అశ్వదానము, ఛాగదానము, మహిషీదానము,

సప్తసంతానములు—తటాకము, నిధి, యగ్రహారము, దేవాలయము, వనము, కృతి, నూయియు నని.

అగ్రహారము—పన్ను బంధులు లేకుండ బ్రాహ్మణులుండుటకును బండించుకొని తినుటకు నేర్పఱచి యిచ్చిన మంచిగ్రామము; తులా భారములు—త్రాసులోనొక తట్టున బురుషుండు కూరుచుండ రెండవ తట్టున రత్నములుగాని, బంగారుగాని, వెండిగాని యిడి సరిగాఁగూఁచి గానిని విప్రులకుఁ బంచిపెట్టుట) మనవేంకటాద్రినాయుడుగారు తన

తాననుచర్చనీచ్య—దివ్యమైన సంతోషనిజాచుకోర్కె. కల్పవృక్షి కేమ
ములను జూచుకోర్కె. శతకోటిశక్తి సంతతవైభవంబు = నూలుకోట్ల
ధనము గలిగిన శక్తివజ్రాయుధముశక్తి. నాకరాజ్యపాపి=పాపము
లేనిరాజ్యము నొందుట. స్వర్గరాజ్యమునొ దుట-ఇట్టింద్రునితోబోలి
బ్రహ్మహత్యాఘము = బ్రాహ్మణుని చంపినపాపము (వృత్రునిసంహ
రింపఁ బాపమింద్రునంటె) దుష్టవర్తనము = అహల్యాదివిషయముల
చెడ్డతనము-సత్రభుక్త్యము = యజ్ఞభోజనమైన నిట సత్రశబ్దముచే
నింద, సత్రము = అన్నప్రదానగృహము, అటభుజించుట తగదని
శాస్త్రము. వేశ్యాప్రసక్తి=అపసరస్త్రీసంభోగము. గోత్రభిత్వము=పర్వ
తముల భేదించుటఁ గులములను గూల్చుటయని శబ్దధ్వని. ఇవి
యింద్రునకుగల దోషములు. ఇతనికి లేవని కల్పనము. 10-76—నృప
కాశికుడై కాశికుడు=ఇంద్రుడు ఇంద్రుడు శ్రేష్ఠార్థవాచకము. నృపశ్రే
ష్ఠుడు. వి=ఒప్పి. ఋషి తేధవిధుని విశ్రుతము=ఋతు=6. పితి=1.
ఇథ=8 వి=అంశానాం వామతోగతిః అనుట 1816 హూణవత్సరము.

12-92—పాదుషా, పాదుషహ=రెండురూపములు తురుష్క
ప్రభువు. డంకానగారా, డొలతు. అలుగోజ ముసాళ్ళు—దివ్విటీలు.
ఇత్యాదులు వాళ్ళు బిరుదురుగానుండెను. 13-100—రాఘవమహీ
శాంతుడు ఔరంగజీబు కడకాలమున బేర్మిగాంచెనని చెప్పటచే
నొరంగజీబుకాలమున నున్నవాడు గాన సతడు నప్పటివాడనియే
తెలియుచున్నది.

14-111—పంచపాండవులు=ధర్మరాజ భీమార్జున నకుల సహ
దేవులు. పంచగూణములు. అరవిందము, అశోకము, చూతము, నవ

మల్లిక, నీలోత్పలము. మఱియు ఉన్నాచన. తాపన, శోషణ, స్తంభన
సంమోహనములను ననియును. పంచపర్వములు=అష్టమి, చతుర్థశి,
కుహుపు, పూర్ణిమ, రవిసంక్రాంతి. పంచపదనములు తత్పురుషము
ఈశానము, వామదేహము. సన్యోజాతము15-116—శరముపై ద్విజ
రాజును జేర్చు=శరముచు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుని నిలుపుకొనును. చంద్రుని
నిలుపుకొనును. భూశులు = విశ్వర్వములు. అణినూద్యష్టభూతులు,
సతికింబతి=పత్నితతధర్తి. సతీదేవికిధర్తి క్షిణితలేశ్వరుడు. భూతలేశ్వ
రుడు, క్షీయంతి నివసంతి సర్వే=స్వామితిక్షీణి - ప్రపంచకమనియర్థము
గ్రాహ్యము దానికీశ్వరుడు=ఈశ్వరసంజ్ఞ కలవాడనియు ఇతడు
నతడును జగద్రమాళులని యిందు శ్లేషార్థము సూహించునది

115-117—ఫసలీ = రుద్రదిశోద్రసంఖ్య-రుద్ర 11 దిశోద్ర
12 వామగతిచే 12 11 అగును క్రీస్తుసమత నేత్రవియద్దజేత్రలు=వామ
గతి 1802-16-125 శ్రీదేవిపుట్టినిల్లు = చాలసముద్రము. దేవతలు
మధించి కలంచరి. మెట్టినిల్లు=పద్మము, అనుజుడైన చంద్రునిచే
గాల్పించెనని. చంద్రునివలన పద్మములు చెడిపోవునని17-128—వసు
పావకసూర్యసంఖ్య యవనాబ్దము 1238. ఉన్నేపింపకున్నప్పుడు=విక
సింపకున్నప్పుడు అనగా పెరిగి పెద్దవాడు కానప్పుడు.

17131—యవనాబ్దము. హరిదంభోనిధి మిత్రసంఖ్య అనగా
1248-18-140—సూర్యోపరాగము, సూర్యగ్రహణము. ఉభయతో
ముఖగోదానము=ఆ నీనుచున్నప్పుడు రెండువైపులముఖములు(అవుది
దూడది) అట్టినమయమునజేయు గోదాన ముభయతోముఖ గోదాన
మని అది మహాన్నత దానమనియు వేదములు చెప్పుచున్నవి.

18-143.—మంగళ దేవి = లక్ష్మి. చపలత్వమున బడుని జేరును. ఈ మంగళ దేవియట్లు చనును. మంజువాణి, సరస్వతి, రాగయై నోళ్ళు బడి రచ్చకెక్కును. ఈ మంజువాణియట్లు కాదు. మృగ రాజగమన = సింహము నెక్కు పార్వతి. మగని సగము మేను హరించి గద్దరించును ఈ మృగవరాక్షియట్లు చేయును. విభుదేంద్ర దేవి = దేవేంద్రపత్ని శచి మాటవడునకు నహుషునిగూఁ నంగీకరించివదలెను. ఈ విబుధ దేవి = పండితునిభార్య యట్లు చేయదు. ఎవవనించి హృదయమందుండి వక్ష మందుండి వాగ్దాసగొని ముఖమునొంది మాటపట్టి మెలగి, కలసి పోయినను వర్తనముననుండునని క్రమాలంకారము.

20-161 నలునచతుర్ద్యుఖంబులు, నాలుసంద్రములు గరుడ ధ్వజ, గౌహుచతుష్కము. నానొప్పిరి. క్రమముగాఁ గళల, గభీరత. పరామంబన అని సమన్వయము

—♦ అనుక్రమణికా పర్వము ♦—

ఈసరి యనుక్రమణికాపర్వ ప్రారంభమున సూత శౌనక సంవాదమునందు దీనికిని నన్నయ భారతమునకును వ్యత్యాసమున్నది. న.భా.లో సూతుఁడు నేను దక్షుండ నా వలన మీరేకథ వినవలతు రని శౌనకాదుల నడుగగా వారు ఉత్తమమేదియో దానిని చెప్పుమని నల్లెయున్నది మూలములో శ్లో॥ ద్వైపాయనేన యత్రోప్సక్తం పురాణం పరమర్షణం | జనమేజయస్యయాం రాజ్ఞా వై శంసాయన ఉక్త వాన్॥ సంహితాం శ్లోతుమిచ్ఛామోదర్శ్యా పాపభయాపహం॥ అని భారతమునే చెప్పుమన్నట్లున్నది. శౌనకాదులు నీవెక్కడనుండి

వచ్చుచుంటివని సూతు నడుగిగా నతిండు జనమేజయుని సర్పయాగమున వైశంపాయనుడు భారత సంహితనుజెప్పగా నటకేగి వినివచ్చితి నది వేదతుల్యమైన యుత్తమ సాహితయనిచెప్పెను.

అప్పుడు శౌనకాదులు దానినే వినినొంటిము దానినే చెప్పుమనిరి. ప్రశ్రమమునట్లే యుండునుగాని మఱియొకవిధముగా నుండదు. నీ యిష్టమునచ్చిన కథ చెప్పునునన సూతుడు తను యిష్టమునచ్చిన మఱియేదేని కథ చెప్పనవో నది నీరి కట్టముగాకన్న నేమియగును. రసాభాసయగును. నీ వెక్కడనుండి వచ్చుచుంటివనుటయు సూతుండు నేను జనమేజయుని సర్పయాగమున వైశంపాయనుడు చెప్పుచుండ భారత కథ విని వచ్చితినిని చెప్పుటయు లోనగు నంశములు. న. భాలో, లేవు.

23 పుట-180 - శ్రుత్యర్థ ప్రతిపాదకంబు = వేదార్థములను నిరూపించునది. సుమనస్తుత్యము దేవతలచే విద్వాంసులచే స్తోత్రము చేయదగినది. ధర్మాత్యర్థ ప్రతిపన్న శాస్త్ర విషయభ్యాతము. ధర్మముచే నధికమైనట్టియు తెలియబడినట్టియు శాస్త్రవిషయములచే గోసయూడబడునది. పుణ్య సూత్రంబు=పుణ్యము. ఉత్తమమునైన మంచి కథలతోగూడిన చరిత్రములను ప్రసవములుకలసి. భారత్యావేశము=భారతకి ఆవేశమొనర్చునది. 23-182-183గన్, శిశ్రుముగా నద్యస్కలమునందని యగ్రప్రాయము సర్వైంబునన్ = కేవల సత్వగుణముచేత|| తమహనురాగమకృష్ణం. కృష్ణైర్వైపాయనం వందే||

అనియున్నది. ఉగ్రశ్రవుడు = ఉగ్రంవీరం. మహాభద్రమౌళిచ. యస్యస. ఉగ్రశ్రవా. అధిగతోపనిషద్రహస్య ఇత్యర్థ. సూతస్యాపత్యమ్. సాతి.

శ్లో. బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాజ్ఞాత

స్సూతఇత్యభిధీయతే, శౌనక. శౌన. వివేకదృక్॥

శౌన ఏవశౌనక, వివేకదృష్టిరిత్యర్థ. వైశంపాయన రాశిశం ప్రజాంపాతీతి. విశంప జనమేజయ. తస్య అయనం గురుత్వేనాశ్రే భూత విశంపాయన : స్వార్థేర్పిత్యయే:

23-184-వ్యాసుడు హిమవత్కందరంబున దర్భాసనాసీనుడై భారతాఖ్యానము నొన హృదయంబునదలచి దీని నెట్లు లోకంబున వ్యాపింపజేయుదునని చింతించుచున్నప్పుడు బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమగు టయు గణపతిచే భారతము వ్రాయించుటయు లోనగు ముఖ్యవిషయము. న. భా. లో లేదు. ఇది వెక్కప్రతులయందు కలదు. నన్నయకు దొరికిన ప్రతిలో లేదేమో! అది సరియైన ప్రతికాదు. గణపతి వ్రాయసగానుండి తనగంట మాగకుండునట్లు కవిత్వము చెప్పితివేని వ్రాయుదునని యొడంబడిక చేసికొని యున్నప్పుడే వ్యాసుడు వాని పడికి తాళజాలక నాపద్యము లర్థము చేసికొని వ్రాయుమని చెప్పి 'అష్టాశ్లోక సహస్రాణి హ్యష్టాశ్లోక శతానిచ అని 8800 పలుగు రాలం గూర్చెననుటయు వానికి వ్యాసభట్టములని పేరు వచ్చుటయు వట్టిదగుచున్నది. కావున గణపతి వ్రాయసగాడుగానుండ నీభారతము రచించినట్లు చెప్పటయే సమంజసము. ఇట సంగ్రహాధ్యాయపర్వము ప్రతులందు బహువిధములుగా కలగూరగంపయై కలసిపోయియున్నది.

రామాయణమున బాలరామాయణమువలె ఈ భారతాదిని నూట మేబది శ్లోకములుగల సంగ్రహాధ్యాయ పర్వములో భారతమంతయు సంగ్రహముగా వర్ణింపఁబడినది. అట్టిది న. భా. లో విడువఁబడి యున్నది. శ్రీకృష్ణభారతమందు సర్వప్రతులం గ్రోడికరించి యుచి శత్రువు మనుసంధించి సంగ్రహించి వ్రాయఁబడినది.

ఇందు 26-27 పుటలలో వ్రాసిన భారతప్రశంసా పద్యములు కొన్ని ప్రతులలో లేవుగాని కొన్ని ప్రతులలో వ్యత్యాసము గల్గి యున్నవి. ఆ పద్యములు భారతప్రశస్తి నెన్నో విధముల జెప్పుచున్నవి. పన్నయభట్టు వాని నన్నిటిని విడిచి సీ॥ ధర్మతత్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని అనునొక్క- పద్యములో కొట్టివేసినాడు.

27-107 లో నాద్యాద్యష్టాదశ పర్వమున నెన్నెన్ని యప పర్వము లున్నవో చెప్పబడియున్నది. మఱియు మూలములో ప్రతి పర్వమునందునుగల యెల్లకథలును వేఱువేఱుగా జెప్పుచు నధ్యాయముల సంఖ్యయుఁ బద్య సంఖ్యయు నున్నది. న. భా. లో నట్లులేక కలగూరగంప చేయబడినది. అధ్యాయ సంఖ్య లేదుగాని శ్లోకసంఖ్య సూత్రము గలదు. అది దేవప్రతికిని సరిపడి యుండలేదు.

35-246 ఇట మూలములో ॥శ్లో॥ ఆహానియ యుధే భీష్మో దశవై పరమాస్త్రవిత్ ఆహాని పంచద్రోణస్తుర రక్ష కరువాహినీం ఆహానియ యుధే ద్వేతుకర్ణః పరబలార్ధనః । శల్యార్థ దివసం చైవ గదాయుధమణః పరం । దుగ్ధిదనస్య భీమస్యదినార్ధసృ భవత్తయోః తస్యైవదివసన్యాం తేద్రాణి హర్దిక్య గౌతమాః । ప్రసుప్తం నిశి

విశ్వస్థం జగ్గుర్యాది రంబలమ్॥ అని యున్నది. దీనికి స. భా. లో రెండుపద్యములున్న యవి. దేనియందును మూలార్థం సరిగ రాలేదు రాత్రియశ్వత్థామాదులుచేసిన యుద్ధము రెండుపద్యములందును లేదు. రెండవపద్యమందు పది దినంబులనుదాసిలో విపరీతార్థము గలిగి యున్నది. దాసిలో శల్యుహృక్క- పవలు నాగపురీశుడు (దుర్యోధనుడు) ఒక్క రేయియు యుద్ధము చేసినట్లు ప్రశోకములవలన దెలియుచున్నది. ఇదికాక,

క. మదమున రణ మొనరించిరి

నది సుతగురు కర్ణశల్య నాగపురీశుల్

మదమెక్కి వారిలో వారు పోరున ట్లున్నది చూడుడి ఇదియే విపరీతము. ఇట కొందరు ప్రత్యర్థులు యుక్తాయుక్తము లరయజాలక శ్రీకృష్ణభారతములో నిట చంపకమాల పెద్దదియున్నది. నన్నయ చిన్నదియగు పదిదినములను పద్యమలోఁ బెద్దవిషయ మిమిడ్చినా డత్యాదులు ఏవో పలుకుట లాలకించి శృష్టకవి పద్యము పెద్దదైన నేమి చిన్నదైన నేమి విషయమంతయు - నుండవలయుగదా ! చిన్న పద్యములో నిమిషించుట యొక గొప్పలోనిదికాదు.

క. అరులంబోరిరి నది సుతగురుకర్ణ లుమద్రరాజ కురురాద్ధ్రానిల్

వరుసఁ బదియైదు రెండ్లశృరపగలర పగలుగాగ

38, 11—తవనీయాంచితఃపూజ=బంగారుచే నొప్పుబాహువు
దులు గలవాడ; హవిర్ధానము=యజ్ఞశాలలో హవిస్సులుంచు ప్రదేశము;
వపశ్శదుపులో నెడమప్రక్క నుండుమాంసపుబ్బార; హోమనహ్నుతి=
హోమములు చేయఁదగినయగులు (గార్హపత్యాహవనీయాదులు) 12—
నోరులేనియంబేదలకుఁ=మాట లాడనేరనట్టియు దిట్టతనము లేనివారికి
13—గతించి= తెలిసికొని. 38, 15—ఇట నయోధధామ్యునియు,
చానిశిష్యులయు వృత్తాంతము మూలములో నతివిపులముగా వర్ణింపఁబడి
యున్నది. చానివలన గురుకులక్షేత్రము, గురులకు శిష్యులు చేయుశుక్రావ
లోనగుమహోన్నతవృత్తాంతములు చెప్పబడియె అవియన్నియు న.భా.
లోఁ బూజ్యమైనవి. మఱియు నట నశ్వినీదేవతాస్తూతి పెక్కుశ్లోకములు
గలవు. అవి పారాయణార్హములు; అవి విశిచివేముట యెంతయేని
లోన మనక తప్పదు. ఉదంక, ఉతంక + కంక యని పాతభేదములు
గానవచ్చెడిని. ఉదంకగురుని పేరు వేదుఁడు బైదుఁడు నని యుండ. న.భా.
లోఁబైలుఁ డని పడినది అయోధధామ్యుఁడు, అపొదధామ్యుఁ డని
ద్వివిధముం గలదు.

39, 17—దేశికాజ్ఞ=గురునానతి; కేదారము=వరిమడి; మల్ల=
చేనితోఁ గొంతకొంతభాగముగ గట్లువేసినప్రదేశములు; తూర=నీళ్ళ
తూము; గనిమ తెగినచోటు; దొడ్డశరీరము=బలసిన దేహము; 20—
ఉద్దాలకుఁడు= (భూమి) పెకలించుకొనివచ్చినవాఁడు; వృత్తి=జీవనాధా
రము; 23—భైక్ష్యోపజీవులు=బిచ్చమెత్తుకొని జీవించువారు;

40, 27—జయంతులు=జయశీలురు; 29—సువేములు= మంచి
మార్గము గలవారు; గ్రహేంద్రుఁడు=సూర్యుఁడు. ఉషాగ్రహేంద్రులకుఁ
బుట్టి=ఉషకు సూర్యునకుంబుట్టి; ఉష సూర్యుని వేడికిఁ దాళఁ జాలక
బడబూరూపమునఁ బాటిపోవగా సూర్యుఁడు నశ్వరూపమున నామె
గలియ నరిగి దానితోఁ గ్రీడించినప్పుడు కవ లశ్వనీదేవతలు పుట్టిరి.

వారికి సూర్యుడే సైవ్యమునవచ్చె. వారు చంద్రునిలో నన్యులము చేసిన కథయు, భానునిలో నల్లకుష్మముం బాపినకథయు వేదములం బ్రసిద్ధములై యున్నవి; 30—దారియుం దెచ్చును=ఇది లోలోక్తిగాని ద్వితీక్తి నానొప్పు. ములైముట యనునట్లు. 36—ఎద్దువలె బాటు పడియె=ఎద్దే చేత గుండున్న నెచ్చును బాటుపడుచుండు నదిగావున, నిట్లు సర్వదా పాటంపడుచుండువాని నెద్దుతో బోల్చిపలుకుచుండురు. ఇట నైచ్య మూహంప నొప్పురు.

42, 39—జనమేజయుడు, పౌష్యుడు, ఉదంకుడును వేదుని యొద్ద జదివియున్నవారు గావుననే గురుత్వి పౌష్య నడిగి కుండల మ్ములు తెచ్చునుటయు, ఉదంకు డరిగి తెచ్చుటయు, తక్షకుఁ డాకుం డలమ్ములు వారిం నుదంకుడు జనమేజయునికడ కరిగి సర్పయాగబుద్ధి పుట్టించుటయు, లరుగుటకుఁ గారణ మగుచున్నది. జనమేజయపౌష్య దంకులు సతీర్థ్య లయినట్లు న. భా. లో లేదు. 42, 40=యాజ్ఞకార్యము=యాగము చేయించువని; బ్రవాసము = షరదేశగమనము; ఇట మూలములో గురువుగారు శిష్యునకు నిట్లు నిల్లాని నప్పగించి తాను బ్రవాసమునకుం జనియె అప్పుడు గురువత్ని ఋతుమతియై శిష్యునిం బిలిచి ఋతువు వ్యర్థము గాకుండఁ దనతో సంభోగింపు మని తాను జెప్పియు నితరస్త్రీలచేతం జెప్పించె. దాని కాశిష్యుఁ డంగీకరింపక యిది యుకార్యకరణ మని నిరాకరించె. అంత గురుండు వచ్చి వానిచేతకు మెచ్చినట్లు మూలమున నున్నది. సీతదాయక మైనయావృత్తాంతము న.భా.లో లేదు. 42, 43—ఈపద్యము మూలార్థమును జెప్పునది కాదు. మూలములో “అథోదంక శ్శుశ్రూషు ర్గురునియోగ మిహ త్త్వమాణో గురుకులే వసతిస్మ” అని యున్నది. ఇంతమాత్ర మున్న దాని నిట్లు శుశ్రూష చేయవలయునని లోకమునకుం జెప్పువాడై కవి చెప్పి నని తెలియునది. కుడ్డాలము=గుడ్డలి, గొడ్డాళిము; చేమోటము

కవిత, (చేతితో స్పర్శించునట్టివాధనము) తొట్టు=చెఱువులోనిపాలము;
 డెంగిలి=పశ్చాత్తాపము ముత్యమువిశేషము; పట్టుపడి=ఉపవాసముండి;
 సుగము, సుకము=సుఖశ్రద్ధభవములు; 46—గురుశుశ్రూషాకరుడు=
 గొప్పగురుశుశ్రూష చేసినవాడు; ఇచ్చికోలు=ఇచ్చుట; (అనుష్ఠము
 క్షమనకోరుభాతువునకు భావార్థసూచకము. ఇచ్చికోలు, పుచ్చుకోలు
 ము.) 42, 48—పుణ్యక ప్రశంబు=ఇది యొకప్రతనిశేషము. ఇందు
 బ్రాహ్మణసమూహాధనము, ప్రధానము; ఇట సుదంకుడు తనగురువు
 దక్షిణ కంగీకరింపమి గురుపత్నికడ కే యేమిదక్షిణ యిత్తునని యడు
 గుటయు, ఆమె పుణ్యకప్రతము చేయుదును పౌష్యపత్నికుండలమ్ములు
 తెమ్మనుటయు స. భా. లో లేదు. 43, 49—సనువు=అనురాగము;
 ఇంపు; అతిప్రమాణపరగాత్మీయహోక్షియు=పెద్దఆకారము గలయెద్దు;

42, 53—ఇట స.భా.లో సుదంకుడు పౌష్యపత్నిం గానక
 పౌష్యునికడకు వచ్చి “నీవ యక్కుండలమ్ములు తెప్పించి యిమ్ము”
 అని యున్నది. ఇట్లు మూడువారల తేదు. మఱియు వృషభగోమయభక్ష
 ణంబున నైనయశుచిగా నొచి నట్లున్నది. ఆవృషభము, ఎక్కివచ్చినపు
 రుషుడు, గోమయమును సామీప్యప్రతిపత్తిం బొందియుండినవి కావు
 పరమపరితృష్ణులు కావున గోమయభక్షణంబున నశుచి యననొప్పుదు.
 అమృత మైనను భక్షించినపై నాచమింపవలయును. అట్లుదంకుడు
 ఘేయమింటేసి పౌష్యపత్ని కానరాలే దని చెప్ప నొప్పు.

54—ఇట స్మృత్యాచమన విధి చక్కగాఁ జెప్పఁ బడినది. స.
 భా. లో లేదు. 55—అక్షయపాపకార్యకలితాక్షుడు=తగ్గుదలలేనిదోష
 కార్యములందుఁ గలియఁ గూర్చినకన్నుగలవాడు (పాపకార్యమందే
 దృష్టికలవాఁడని భావము) శాంబరీకరణదక్షుడు=మాయచేయుట
 లందు సమర్థుడు; దొంగిలు=దొంగిలించు; మహాపేక్ష=గొప్పకొరిక
 ధర్మప్రమాణ=ధర్మాసక్తులాలా; ధర్మించు=తిరస్కరించు; వంచించు; అన
 ష్టము=సర్వదా; ఏమఱక=ప్రమాదపడక.

44, 59—క్షణియింపఁ బడితి = నిర్వాహరస్థితిగలవాఁడనుగాఁ జేయఁబడితిఁ అనఁగా నాయితరవ్యాపారములు విడిచి యున్నాఁడ నాతి క్య మిమ్ముని శోవము) కణములు వేయుచు = ప్రాణావాతములు చేయుచు; ఇట రాశోదంకులశాపప్రతిశాపములందును శాపమోక్షము లందును మూలములో నెంతో చక్కఁగా నున్నది. న. భ. లో సామాన్యముగా నున్నది. 61—ఈపద్యమునకు న. భ. లో— “ఉ. నిండుమనంబు” అనుపద్య మున్నది. ఇది నన్నయభారతములో నుత్తమోత్తమ మైనపద్య మనియు, దీనినే మనుమసిద్ధి వ్రాసిదేశము లం ద్రిప్పె ననియు, దిక్కన దానినే వ్రాసి పసపువూసె ననియుఁ జెప్పి విషయము సత్యహార మని చెప్పబడె యొప్పు. దీనిని మించినపద్యము లెన్నో నన్నయభారతమున నున్నవి. మాటవరుసకు నీ “నిండుమనంబు” విమర్శింతము. దీనికి మూలములో “యథా నవసీతం హృదయం బ్రాహ్మణస్య వాచి క్షురో నిశిత స్తీక్షణధారః తదుభయ మీత ద్విపరీతం క్షత్రియస్య వాచి నవసీతం హృదయం తీక్షణదారమితి త దేవంగ తే నశక్తోహం తీక్షణ హృదయత్వా త్రంశాప మన్యథా కిర్దుం గమ్యతామితి” అని యున్నది. దీని తెనుఁగులో నిండుమనంబు=పూర్ణహృదయము. ఈపూర్ణత యేమి టికో? ఈరెండును కొఱకా? నవ్యనవసీతము=అప్పుడు తీసినవెన్న; ఇందుఁ జల్లనీళ్లు కాటుగుణ ముండును. అప్పుడు హృదయముతోఁ బోల్పనొప్పుదు. పల్కు దారుణాఖండలశత్రుతుల్యము=భయంకరమైన వజ్రాయుధముతో సమానమైనది. ఆఖండలశత్రుము=ఆఖండ య త్యరీని త్యాఖండలః ఆరులను ఖండించువాఁడు; శత్రుతే నే నేతి శత్రుం, శత్రు హింసాయాం హింసించునది. ఈరెండువిదములును గ్రూరము లిట్టివఁబ్రము ఖండలను బిండి చేయునది. బ్రాహ్మణునిప ల్కట్టెదనుట వలన బ్రాహ్మణుఁడు ఘాతుకుఁ డగుచున్నాఁడు. మూలములోఁ జెల్లు మనునట్లు

కోయగలసురియ యని యున్నది. అది చంపునదికాదు. కోసి బాధించునది మాత్రమే యగుచున్నది. జగన్నుతఁడైది పనికిమాలినపక్షియైతాయీ; “నశక్తోహం దీక్ష్యహృదయత్వాత్” దీనికి “ఓ పం డతిశాంతుఁడయ్యు” అని పడినది. శాంతుఁడు తీక్ష్ణహృదయుఁడుకాదు. శాపము క్రమ్మఱించుటకు సమర్థుఁడే యగుచున్నాఁడు. కావున నిట శాంతుఁడవరాదు. భారతములో మనుమసిద్ధి యేటి పంపించినపద్య మిది యనుటకు దగదు. ఇది ప్రక్షిప్తమేమో?

44, 62—ఇట మూలమునఁ జక్కఁగా నుభయుల శాపములును దొలగించుకొనిన ట్లున్నది న. భా.లో నుదంకునికి రాజుపెట్టిన శాపము పోయినట్లు లేదు. ఉదకున కైన శాపము మంచియు క్తిచే దానే తొలగించుకొనిన ట్లున్నది. 63 — ఈపద్యము మూలస్థముగాదు. సందర్భశుద్ధిగా నిటఁ జేర్కొనఁబడినది. 65-దినమొలక పణకుఁడు=వస్త్రహీనమైన మొలగలపొద్దుమత్తుఁడు; అసితద్యుతి=పల్లనికాంతి; కసిమసపుమ=విజృంభించుచు; ముసురుకొనుచు=కవియచు, క్రమ్ముచు; అసదృశగతి=అసమానగమనము;

45, 67—ఈపద్యార్థము న. భా. లో లేదు. “ఉదంకుఁడును బానితోడన తగిలి యవ్వరంబున నురగలోకంబునకు నరిగి” అనియున్నది అకలుగునుండి యె ట్లుదంకుఁడు నాగలోకమునకుఁ బోఁ గలిగెనో తెలుప లేదు. తక్షకుఁడు చొచ్చిపోయినకన్నము సన్నముగా నున్నది గావునఁ జూడఁ బోలేక ఉదంకుఁడు దానిని గోలతోఁ ద్రవ్వమొనలఁ జెట్టె. సోధ్యముగాక విచారించుచుండగా నింద్రుఁడు వేజ్ఞాయథమును జుట్టె ననియు నది పచ్చి త్రవ్వఁగోలలోఁ జొచ్చి ననియు దాన నరేంద్రునిమే మందఱోఁ ద్రవ్వఁగలిగి నాకలోకమున కరిగె ననియు నున్నది. న.భా. లో ఈపాత్రలు కేమికారణమో? పలమ్రుచు=పలవించుచు; దుఃఖించుచు; కలఁగఁడు=వీర్పడు; 45, 69—నాగలోక మనఁ బాతాళ మనియు నది తొక్కడనో భూమిక్రింద నుండుననియుఁ జెప్పుకొనుచుండుము. “అనేక

విషయాపాద హర్ష్యవలభినిర్వ్యాహతనకుల ముచ్చావచక్రవాశ్వర్య
నానాశక్తిర్లమవశ్య న్నాగలోకం" అని యుండుటంజేసి అది యమోకా
వంటియొకభండ మనియు నందు నానావిధపురారణ్యనదీనదాదులు కల
వనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈవర్ణనము న. భా. లో. లేదు. బారు=
వరుస; మాడుగుల = మేడలలో భేదము, మిద్దెయిండ్లు; తీరు = చక్కఁద
నము; దివంబు రాముపై గోడలసారు = ఆకాశము నొరయు మీఁదిగోడల
యందము; కారు = వర్షాధిక్యము; (గోపురము లనేకము లగురంగుల
పెంపుతో నున్నవి యర్థము) వనాభిషేరు = వనసమూహములకీర్తి;
ఏశ్వజోరు = నదులకలము; తనర్చే = అతిశయింపఁజేసె; ఇందు వృత్త్యను
ప్రాస మలంకారము. 71—ఇక్కడ నాగస్తుతి భిన్న దేశప్రతులందు
భిన్న భిన్నముగా నున్నది. యేది సరియైనపాఠమో తెలియసాధ్యముకాదు.

46, 78—ఆగ్నేయయంత్ర సాహాయ్యంబునఁ జక్రయంత్రము
తిరుగుచుండ వస్త్రములు సేయునాచారము మనకుఁ దొల్లింటినుండియుఁ
గలదని దీపం దెలియుచున్నది. 81—మున్నూటయఱువది యరము లన
కిరిం దినము లనియు, ఇర్వది నాల్గుపర్వములు = పక్షము లనియు,
చక్రము = సంవత్సరపరిమితకాల మనియు, ఆర్వణు కొమాళ్ళు = ఋతువు
లనియు, కన్నె లిద్దఱు చిన్నాయాశక్తు లగుభాతవిభాత లనియు, సితా
సితతంతువులు = పవలు రేలనియు, నెఱుంగునది. బడుగు = సంసారాత్మ
కపటంబు; 82—ఉదంకుఁడుస్తుతించినయీషద్యార్థము న. భా. లో
లేదు. 83—దివ్యపురుషుఁడు హయాపానంబునం దూఁడు మనినట్లు
మూలమున నున్నది. దానికి భిన్నముగా న. భా. లో నపాన మనఁ
దప్పనికాఁబోలు. “అశ్వకర్ణధ్రావంబు సేయు” మని యున్నది. “ఏత
శ్వమపానే ధమస్వ” అను మూలార్థము విచారించితము. అపానము = గుద
సోనము; గుదస్థానమున సర్వనాడులకు మూలాధారమైనచక్రము గలదే.
అటు నూదినప్పుడే సర్వస్రాతో మార్గములనుండియు ధూమశిఖలు బయ
లుదేరి వ్యాపించుటకుఁ గారణ మగును. ఇదియుంగాక తొల్లిదేశవతలలో

గలహించి యగ్నిహోత్రుఁ డశ్వరూపమంది పాటిపోయెను. అప్పుడు వేల్పులు వాని వెన్నంటి పార్శ్వంపఁగా నశ్వము మూడిమిండి బయలువెడలి వారి సన్నగహించె ననియు ఋగ్వేదము చెప్పుచున్నది. దీనికి వేదభాష్యములో విద్యారణ్యులవారు చక్కగా వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. చిత్తగింపుఁడు. ఈకారణంబున నపానంబున ధమనము చేయుచునియె వ్యాసభగవానుఁడు; కర్ణమున నాడులుంగీడులుచు లేవు. అట నూదుమనుట సరియైనది కాదని తెలియును. ఎవరో యిట్లు మార్చియున్నారు.

48లో 95, 96, 97—ఈమూడుపద్యములు మూలమున లేనివే “ఉదంకః క్రుద్ధ స్తక్షకం వ్రతి చిక్రీర్షమాణః ప్రతస్తే” ఇంతమాత్రమున్నది. దానికి విలాసముగా వ్రాయఁబడినది. 98—ఉదంకుఁడు జనమేజయునకు సర్పయాగబుద్ధి పుట్టించుటకుఁ బోయినప్పుడు చెప్పినమాటలు మూలములో నున్నవిధముఁ—ఉదంకుఁడు రాజంజూచి “నీవుభారతా న్వయభూషణుడవు. నేను నీబాల్య మిత్రుఁడను. నీవిపుడు చేయఁదగిన కార్య మొక్కఁడున్న దనరాజు “నావలన నేమికార్యము కావలయు నెఱింగింపు” అనిన నుదంకుఁడు “నీతండ్రిగొప్పవాఁడు. అతిశాంతఁడట్టివానిని దక్షకుండు కఱచించె. జగత్తున కవకారము చేసె. వాని నుపేక్షింపఁ దగదు” అని మున్నురాజుకార్యముచెప్పి పిమ్మట తన కార్యము చెప్పువాఁడై “గురుహితకార్యమున్ సలుపు నాకవకారము చేసినాఁడు. అతనిం జంపుట లోకహితము నీ పురగాధ్వరము చేయు” మనిరాజునకు నచ్చునట్లు చెప్పి బోధించినాడు. న. భా. లో “నేను గురుకార్యముచేయుచుండఁ దక్షకుఁడు నా కవకారముచేసినాఁడు” అని తనవిషయము ప్రధానముచేసి చెప్పి పిమ్మటఁ బరీక్షిత్తుమృతిం జెప్పినాడు. ఇట్లు చెప్పట మూలభిన్నమే కాక లోకక్షత కించుకలోప మీయో తుని తలంపవలసియున్నది.

